

Az elhunyt életét és tevékenységét méltató beszédek elhangzása után, ének és harangszó mellett, Justinian koporsóját a bukaresti Radu Vodă templom kriptájába helyezték örök nyugalomra.

Justinian pátriárka neve, Isten- és emberszolgálatába állított munkássága méltán marad meg az utódok emlékezetében mint „Justinian pátriárka kora“ a Román Ortodox Egyház életében.

Emléke legyen áldott.

A. PHILLIP HEWETT

UNITÁRIUS ALAPELVEK

A hit szabadsága

Mi a szabadság? E szót napjainkban olyan gyakran és annyira kötetlenül használják, hogy értéke mindjobban csökken. A szabadság eszerint csupán a vitatkozó által kívánatosnak tartott állapotot jelenti; ugyanakkor a szabadság minden más eszméje, amely ezzel ellentétben áll, elvetendő mint hamis és felületes.

A szabadság nyilvánvaló jellegzetessége, hogy lényegéből kifolyólag mentes a kötöttség vagy kényszer minden formájától. Ilyen értelemben negatív jelentésű fogalom, bár pozitív értéke van, ez azonban csak később nyilvánul meg. A szabadság, amennyiben az emberre vonatkozik, nem jelenti a minden külső kényszerszertől való mentességet. A kényszer számunkra a dolgok természetéből következik. Nem áll szabadságunkban, hogy néhány lábnyinál magasabbra ugorjunk a levegőben; nem élhetünk a végtelenségig; az időben nem mehetünk hátra, csupán előre.

Jézus tanította: „És megismeritek az igazságot, és az igazság szabadokká tesz titeket“ (Jn 8,32). Ez a prófécia szó szerint igaz. Amennyiben ismerjük az igazságot a természet rendjéről és helyzetünkről az emberiség történetében és fejlődésében, elnyerjük a cselekvés szabadságát. Ez pedig azt jelenti, hogy tudjuk, mint kell alávetnünk magunkat a rajtunk kívülálló körülményeknek, valamint hogy hol és miben áll módunkban az események ellenőrzése. A szabadság tehát nem jelenti a minden kötöttségtől való mentességet, hanem csupán az önkényes kényszerszertől.

Az egyéni hit szabadsága, amit az unitáriusok vallanak, magában foglalja az embernek azt a képességét, hogy különbséget tegyen a külső kényszer mindazon formái között, melyek önkényesek és amelyek korlátoltak. A tiszton alapozott kényszer nem lehet önkényes; a véleményre alapozott kényszer minden esetben önkényes. Ebből következik, hogy a különböző hitfelfogásokon alapuló kényszer, mely rendszerint hitvallásokban nyer kifejezést, mindig önkényes. Alapja az egyéni vélemény és nem a tény.

A hit kérdéseiben senki sem állíthatja, hogy csak neki van igaza, és vele szemben mindenki más téved. Viszont ennek az alapján, ha valakit erőszakkal akarnánk a magunk véleményére téríteni, feltétlenül megsértenénk szabadságát. Az ilyen erőszakosságok abból a hitfelfogásból származnak, hogy egyes emberek meg vannak győződve a maguk kizárólagos igazságukról. Az ilyenek összetévesztik a hitet a tudással, a véleményt a ténnyel. A csalhatatlanság öntelt feltételezése mindig a szerénység hiányára mutat; a szerény ember ugyanis elismeri, hogy tudása korlátozott és hogy az igazság nagy birodalma még feltáratlan.

Szabadság és szabadosság

Az unitarizmus egyik fő jellemvonása a gondolkodás szabadságához való ragaszkodás. Ez gyakorolja a legerősebb vonzást azokra, akik kiszabadították magukat a rájuk kényszerített hitvallás kötöttségéből. A szabadság, ha nem gyakorolják megfelelő felelősségérzettel, könnyen szabadossággá fajulhat. A dogmatikus vallás hívei azzal vádolják az unitáriusokat és a szabad vallásos gondolkozókat, hogy a felelőtlen szabadosságra tartanak. Az unitarizmusról azt is mondják, hogy hívei hitfelfogásával és jellemével szemben nem támaszt különösebb követelményeket; elegendőnek tart ennyit: higgyed, amit akarsz, és tedd, amit jónak látsz. Ezek a vádak oéltévesztettek. Mi is valljuk, hogy az a vallás, amely semmilyen követelményt sem támaszt követőivel szemben, értéktelen, mivel egy élet iránti önelégült magatartásra serkent, és elsorvasztja azoknak életerejét, akiket befolyásol.

Az unitáriusok hitfelfogásukat a gondolatszabadság alapján alakítják ki. Elvetnek sok olyan hittételt, melyet a dogmatikus vallás hívei elfogadnak, ugyanakkor vallanak olyanokat, amelyeket ellenfeleik vetnek el. A hitelvek vizsgálatánál a józan ész ítéletét és az igazság követelményeit veszik alapul.

Belső tekintély

A szabadság mögött is ott van a tekintély. Ennek elfogadása akadályozza meg a szabadságnak szabadossággá való fajulását. A szabadság természetesen nincs ellentétben a tekintéllyel, hanem a szolgálattal vagy rabszolgasággal áll szöges ellentétben.

A szabadság feltételezi a tekintély bizonyos formáját. Így például a polgárok szabadsága csupán egy olyan rendezett közösségen belül létezhet, melyben van elismert tekintély, hogy megvédje a polgárok szabadságát minden jogtiprással szemben. A törvény tekintélye sincs ellentétben a szabad állam eszméjével, sőt lényeges feltétele a szabad állam létezésének. A tekintély nem külsőleges, melyet önkényesen, kívülről szabnak az emberre, hisz ilyen körülmények között a szabadság többé nem létezhetne. A tekintély az embertől származik, saját maga gyakorolja olyan gépezet által, melyet végső soron ő maga ellenőriz. Ez a belső tekintély.

Az unitarizmus állítja a belső tekintély fontosságát a vallásban. A külső tekintélyt összeegyeztethetetlennek tartja mind az egyén, mind a közösség szabadságával. A belső tekintély elkötelezettséget jelent az ál-

talunk ismert legmagasabb eszmények iránt, mint az igazság, méltányosság, értelem és lelkiismeret parancsai, egyszóval: Isten akarata iránti engedelmesség. Az Ő akaratát pedig inkább belső tapasztalásból, mintsem könyvekből vagy emberi közvetítéssel ismerhetjük meg.

A belső tekintély elvét vallotta a 19. század legnagyobb angol unitárius teológusa, James Martineau a *The seat of authority in religion* (A tekintély helye a vallásban) c. munkájában. Az értelem és a lelkiismeret együtt alkotja Martineau szerint a belső tekintélyt. „Az értelem az ésszerűen gondolkodó számára van, a lelkiismeret pedig az igaz ember számára. Ezek az egyedüli szervek a velünk szemben felállított követelmények megítélésére. Ők alkotják a legfelső fellebbezési fórumot, melynek ítéletével ellenkezni nemcsak gyengeség, hanem egyenesen áruulás.”*

Értelem és lelkiismeret mint tekintély

Az értelem és lelkiismeret ítéletével szemben nincs fellebbezés. Közismert e kettő ítélete közötti különbség, melyet nem korlátozhatunk csupán az egyes személyek tudása közötti különbségre, habár ez utóbbi nagyon fontos helyzetényező lehet. A rajtunk kívül álló dolgok ismerete társadalmi ügy, melyet minden emberöltő gondolkodóinak nagy csoportja magáévá tett, és továbbfejlesztve a következő nemzedéknek adta át. A külső tekintély itt újra színre lép, s bár másodlagosan, de mégis fontos szerepet játszik értelmünk és lelkiismeretünk nevelésében.

Az értelem és lelkiismeret szükségképpen a történelem és a jelen körülményeinek függvénye; a felvilágosodás pedig szükségessé teszi a közben fellépő hatások ismeretét. Itt ismét az igazság az, amely bennünket szabaddá tesz. Ha tudjuk, hogy a különböző századokban mit gondoltak az emberek a bennünket ma is foglalkoztató kérdésekről, szabad határozatunkat mi is könnyebben meghozhatjuk. Természetesen bizonyos dolgokról nem kell úgy gondolkodnunk, ahogy mások tették, de ha ellentétbe kerülünk azoknak véleményével, akik ezekről a kérdésekről sokkal mélyebben gondolkodtak, feltételezhetjük, hogy mi tévedünk. Végső soron minden embernek saját felvilágosodott értelméhez és lelkiismeretéhez kell fellebbeznie.

A felvilágosodás egyik legfőbb forrása az eszmék és tapasztalatok szabad kicserélése. Ennek eredményeként új tekintély alakulhat ki, amely mindenkitől származik és amelyet mindenki szabadon elfogadhat. Ilyen a szabadelvű keresztény egyház tekintélye. Ez az alapja annak a felebaráti viszonynak, melyben minden egyén szabadon és a lehető legnagyobb mértékben fejlődhet, ehhez való jogát mindenki elismeri, és a legmagasabb eszmék szabad szolgálata egyesíti őket. Megkapóan fejezte ki ezt az érzést Pál apostol a Galatabeliekhez írott levelében: „Mert ti szabadságra hívatotok, atyámfiai; csak hogy a szabadság ürügy ne legyen a testnek, sőt szeretettel szolgáljatok egymásnak“ (5,13). Ehhez csupán még azt kell hozzátennünk: a szeretet egyrészt a szabadság kiteljesedése, másrészt kötelék a szabadság és a türelem között.

* I.m. 129.

A türelem jelentése

Mit jelent a türelem az unitárius egyházban? A türelem nem más, mint a szabadságban kifejezést nyert szeretet. Mint ilyen magában foglalja nem csupán a mások személye, hanem véleményük iránti tiszteletet is. Egyetlen unitárius sem támaszthat igényt másokkal szemben, hogy azok a hit valamilyen formáját elfogadják, vagy büntetéssel sem fenyegethet senkit sem azért, mert azt nem hiszi. Hítelvek elfogadása vagy visszautasítása nem lehet ok, hogy valakit is kizárjanak az unitárius egyházból, mely Channing látomásának: egy egyetlenes egyház megvalósítására törekszik. „Ebből senkit sem lehet kiközösíteni, kizárni, csupán az egyén zárhatja ki magát, ha szívéből kihalt a jóság“ (Egyháztól szóló prédikáció).

Az unitárius egyházba minden őszinte hitfelfogást befogadnak, a minősítés egyetlen alapja csupán az lehet, hogy a szabadságot felelősséggel gyakorolják. Az igazság és jóság tekintélyét gondolkodásunkra és magatartásunkra mindenkinek el kell fogadnia. A türelem alapján az egyházba is befogadhatók, akik ezt még nem ismerték fel; az egyház feladata épp az, hogy hívei előtt mindenkor feltárja a lelki élet irányító szerepét. De nincs türelem a gonosszal szemben az unitáriusok között. A mások személye iránti tisztelet nem jelenti az elkövetett vétek elnézését. Egyike a legmagasztosabb és legnehezebb vallási kötelességeinknek a bűn gyűlölete és a bűnös ember szeretete.

A türelmet, mint a szabadság egyik megnyilvánulási formáját, csupán a szabadság határain belül szabad gyakorolnunk, vagyis azok iránt, akik elismerik az erkölcsi törvényt gondolkodásukra és magatartásukra. Nem mi vagyunk hivatva, hogy valaki számára részletes etikai szabályokat írjunk elő, de mégis éles határvonalat kell húznunk, melynek átlépése az elismert erkölcsi szabályok megsértését jelenti. Éppen ezért, ha valaki azt mondja: „Gonosz, légy az én jótevőm“, ezáltal bűnözővé válik, és önmagát fosztja meg ama jogtól, hogy vele szemben türelmesek legyünk. Ezzel szemben viszont az unitáriusok gondolkodásában és gyakorlatában nem lehet helye embertársaink üldözésének csupán azért, mert véleményük a miénkkel nem egyezik. Lehet, hogy nem oszttjuk felfogásukat, sőt bíráljuk azokat, azonban mindenkinek joga van saját véleményéhez, amíg az nem lépi át azokat az erkölcsi szabályokat, amelyek a civilizált élet alapját tartják össze.

Az ellenkező véleménnyel szembeni türelmességet legtömörebben Voltaire híres szavai fejezik ki: „Nem osztom nézeteidet, de halálomig harcolok jogodért, hogy véleményed szabadon elmondhasd.“ Az unitáriusok mindig kiállottak azok védelmére, akiket véleményük nyilvánítása miatt üldöztek. A történelem igazolja, hogy a dogmatizmus elkerülhetetlenül a vakhithez vezet, ez pedig az üldözéshez. A szabadelvű életszemlélet éppúgy elfogadja a szabad vizsgálódást, a meggyőzést és a kölcsönös egyetértést, mely az eszmék terjesztésének egyedüli útja, mint az érvelést, mely a védekezés egyedüli fegyvere azokkal szemben, akikkel nem vagyunk egy véleményen. Ez az egyetlen magatartás, amely egyaránt összeegyeztethető az emberi méltóság és az emberi természet korlátainak elismerésével, és egyben egyedül olyan, mely legnagyobb mértékben biztosítja ismereteink gyarapodását.

Útmutató értelem

A szabadság és türelem követeli, hogy végső fokon az ember értelméhez és lelkiismeretéhez fellebbezzünk. Mi az értelem? A „szabadság” szóhoz hasonlóan az „értelem” is, habár nem annyira, de bizonyos mértékig elkopott. Sok ember ésszerűnek csupán saját véleményét tartja, a vele szembenállót pedig egyszerűen ésszerűtlennek minősíti. A fogalom tisztázását megnehezíti az a tény is, hogy filozófusok, elismert gondolkodók különbözőképpen értelmezik. Nem képezi feladatunkat, hogy az „értelem” különböző magyarázatát és használatát megvizsgáljuk. Fejtegetésünk alapját W. G. de Burgh megállapítása képezi, mely szerint „az értelem magában foglalja az intuitív gondolkodást, az esztétikai és tudományos elképzelést, az érzelem magasabb szintjét, valamint a vallási és erkölcsi hitet.”* Más szóval az értelem a szellemi tevékenységünk egészének jelölésére szolgáló fogalom, amely elősegíti mind a gondolkodási rendszer, mind az emberi magatartás kialakítását, és egyaránt összhangban van önmagával és az emberi tapasztalattal. Ezt a széles körű szemléletet fogadják el az unitáriusok is az „értelem” fogalomkörének meghatározására.

Sok unitárius bizonyára nem fogadja el olyan racionalistáknak, mint pl. Clifford felfogását, miszerint az egyedüli elfogadható vallásnak kizárólag logikai alapra kell épülnie. Ez a felfogás túlságosan szűk körű. Vallási tartalom közlésére a költészet nyelve gyakran hatásosabb, mint a logikai érvelés. Az unitarizmus nem veti el és nem tekinti feleslegesnek az ésszerű érveket, de egy tágabb értelemben vett szellemi tevékenységet kíván. Ennek magában kell foglalnia az éberséget is, hogy mindaz, amit a szabad vallás védelmében mondunk, sohase legyen logikátlan vagy ésszerűtlen. Természetesen senki sem alkothat magának egy vallást a szellemi tevékenység olyan formájában, ahogy pl. kereszt-rejtvényt vagy matematikai problémát szokott megoldani. Nem csupán szellemi tevékenységünk egyetlen fázisa, hanem minden ismeretünk, tettünk, egész létünk benne van vallásunkban.

A félreértés elkerülése végett meg kell mondanunk, hogy amit a vallásban is megkövetelünk, annak kifejezésére a legmegfelelőbb szó az ésszerűség. Ha azt mondjuk, hogy valami számunkra ésszerűnek tűnik, ezen azt értjük, hogy ismereteink és tapasztalataink teljessége ezt szintén alátámasztja. Mindez egy vele szorosan összefüggő rendszer részét alkotja; ellenben ha ez nem egyezik tudásunkkal és tapasztalatunkkal, ésszerűtlennek tartjuk. Az unitáriusok rendszerint ragaszkodnak ahhoz, hogy vallásuk minden tétele ilyen értelemben ésszerű legyen.

* The life of reason (Az értelem élete), 2. és 19. l.

Megjelent az *An unfettered faith* (Lindsey Press, London, 1968, 48–64. l.) c. művében. Rövidített szöveg.

DOBAI ISTVÁN

EMLÉKEK BALÁZS FERENCRŐL

A gyűrűk

Az unitárius teológia diákszobájában együtt laktunk. Ezt mi akartuk így, mert szerettük egymást.

Feri mindig tervezett, szervezett, levelezett, sokat olvasott, de lelkéből újat termelni s azt sokak megbotránkozására, megírni versben, mesében, értekezésben szerette legjobban.

Szent-Iványi Sándor szobatársunk — a triumvirátus harmadik tagja — is írt: novellát. Én verseket követtem el. Igen gyakran, igen sokat abban az időben. „Műveinket“ felolvastuk egymásnak. Rendesen kiszáradt torokkal és dobogó szívvel hoztam verseimet. Felolvastam őket. Az eredmény majdnem mindig az volt, hogy Feri és Ivánka szörnyen elbírálták, „levágtak“. Majdnem mindennap levágtak.

Egy este Feri azt mondja: — A verseidből kiadunk egy kötetet.

Gúnynak vettem. De Feri komolyan gondolta, s mikor a szükséges pénz miatt aggodalmaskodtam, kijelentette, hogy repatriáló szülői az egyik bankban nagyobb összeget helyeztek el, hogy Feri a gyenge konviktusi étkezést feljavíthassa, s ebből a pénzből adjuk ki a verseimet. Ferinél a szót mindig tett követte. Másnap a pénzt kivette. Megvásároltuk a papírt. Feri összeválogatta a verseket. Én újra csak aggodalmaskodni kezdtem: ha nem tudjuk eladni a könyveket, miből fizetem vissza neked a kölcsönt? — Ne búsulj — felelte —, egy darabig nem tízóraizom s mindjárt megtérül a kár.

A versesfüzet megjelent. Hétszáz példány rövid idő alatt elfogyott. A kölcsönt visszatettük a bankba. A tiszta nyereségből megvettem a jegygyűrűnket.

A mesék

Feri nagyon szerette a gyermekeket. Elhatározta, hogy az elemi iskolásoknak gyermekistentiszteletet fog tartani. Ez akkor nagy újítás volt, de mindenkinek tetszett. Ellenben minden vasárnapra alkalmas mesét találni igen nehéz feladatnak bizonyult. Feri nem is fáradt a kereséssel, hanem megírta a meséket. A munkában vele tartottam: én is mesét írtam. E munkáért áldott jutalmat kaptunk: a gyermekek és szülők őszinte meleg szeretetét. Nagyon boldogok voltunk.

De más gyümölcsötetési forrást is kerestünk a mesék számára. A Keleti Újságban és a Cimborában. A Feri meséit a lapok már leközlötték, amikor én is beküldtem a Keletinek az első termést. Izgatottan vártam, hogy vajjon közlik-e.

Éppen karácsonyi légációból tértem haza, amikor Feri ujjongva újságolja: „Hozták a mesédet, pénz is áll a házhoz! Itt az újság!“ — Tágra nyitott szemekkel kerestem a mesémet, de nem találtam. A Feri örömét ugratásnak véltem. De Feri rámutat egy címre: *A boldogtalan királyfi*. Itt van.